

Fitim RIFATI

PËRPLASJE ALEATËSH PËR KUFIJTË ADMINISTRATIVË NË KOSOVË GJATË LUFTËS SË PARË BOTËRORE

Abstrakt:

Gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore, çështja e përcaktimit të vijës së demarkacionit administrativ ndërmjet Mbretërisë së Serbisë dhe Mbretërisë së Malit të Zi u riaktualizua, veçanërisht në verën e vitit 1914, si pasojë e aspiratave territoriale malazeze drejt Prizrenit. Operacionet ushtarake malazeze ndaj popullsisë shqiptare u përdorën si pretekst për shtrirjen graduale të administrimit në zonat rurale. Angazhimi i Serbisë në luftë kundër Austro-Hungarisë e ndërpreu përkohësisht këtë proces. Në çerekun e fundit të vitit 1915, pushtimi i Kosovës nga forcat bullgare dhe austro-hungareze solli tensione ndërmjet aleatëve të Fuqive Qendrore, duke nxitur rishqyrtimin e marrëveshjeve ekzistuese. Depërtimi bullgar në Kosovë dhe në Elbasan synonte vendosjen e kontrollit territorial. Përshkallëzimi i situatës detyroi Gjermaninë të ndërmjetësonte për stabilizimin e marrëdhënieve ndërmjet aleatëve. Marrëveshja e 1 prillit 1916 përcaktoi një vijë të përkohshme demarkacioni në Kosovë, ndërsa çështja u rihap në Vjenë më 5 dhjetor 1916. Deri në përfundim të luftës, këta kufij u konsideruan të përkohshëm si nga autoritetet austro-hungareze, ashtu edhe nga shqiptarët. Kumtesa synon të analizojë fazat kryesore të përshkallëzimeve ushtarake të aleatëve serbë e malazezë dhe veçanërisht bullgarë e austro-hungarezë në Kosovë përgjatë viteve 1914-1918.

Fjalët kyç: *Kufij, Kosovë, përplasje, bullgarë, austro-hungarezë.*

Hyrje

Gjatë Luftës së Parë Botërore, territori i Kosovës u shndërrua në një hapësirë me rëndësi të jashtëzakonshme gjeostrategjike, duke u bërë arenë rivalitetesh ndërmjet dy kampeve ndërluftuese. Në njërën anë

pjesërisht ndërmjet Mbretërisë së Serbisë dhe Mbretërisë së Malit të Zi, dhe në anën tjetër thellësisht ndërmjet Perandorisë së Austro-Hungarisë dhe Mbretërisë së Bullgarisë. Ndërlikimi i interesave ushtarake, politike dhe diplomatike, bëri që çështja e përcaktimit të kufijve administrativë në Kosovë, përgjatë tri fazave, të veçohet si një ndër temat më të ndjeshme të marrëdhënieve ndëraleate, me fokus të veçantë në periudhën nëntor 1915 - prill 1916, kur rivaliteti austro-hungarez dhe bullgar për kontrollin e viseve strategjike të Kosovës, arriti kulmin.

Faza e parë (1914)

Kjo fazë, e cila dallon për nga konteksti kohor, hapësinor dhe subjektiv nga fazat e mëvonshme, manifestohet si një episod i shkurtër gjatë gjysmës së dytë të vitit 1914, ku çështja e demarkacionit administrativ midis dy aleatëve të Luftërave Ballkanike-Mbretërisë së Serbisë dhe Mbretërisë së Malit të Zi - u rihap pas pretendimeve territoriale të Malit të Zi drejt Prizrenit. Trupat ushtarakë malazezë pushtuan vise malore të Pashtrikut, zunë pozicione në jug të fshatit Lubizhdë e Hasit dhe përtej saj mbi fshatin Gorozhup të qarkut të Prizrenit.

Ato kishin për objektiv të vazhdonin pushtimin, duke përparuar në drejtim të Morinës deri në takimin me pozicionet ushtarake serbe. Më 10 korrik 1914, forcat malazeze përparuan më në lindje duke pushtuar fshatin Zym. Operacionet ushtarake malazeze kishin për synim përfshirjen graduale të zonave rurale në administrimin malazez.¹ Shtrirja e forcave ushtarake malazeze deri në pozicionet e administrimit serb, krijoi rrethana të reja në raportet me ushtrinë serbe. Gjenerali malazez, Martinoviq, shkoi në Prizren për të diskutuar lëvizjet e fundit dhe vijën kufitare me autoritetet ushtarake serbe.

Kjo çështje ndërmjet palëve, serbe e malazeze, u diskutua edhe në Beograd. Bisedimet ndërmjet tyre përfunduan me largimin e forcave malazeze nga Zymi. Mirëpo, prirjet malazeze për ta futur këtë fshat nën administrimin e Mbretërisë së Malit të Zi u ripërtërinë më 10 dhjetor

¹ Fitim Rifati, *Kosova gjatë Luftës së Parë Botërore 1914-1918*, Prishtinë: Instituti i Historisë "Ali Hadri", 2019, f. 95.

të vitit 1914, kur Zymi u ripushtua nga forcat ushtarake malazeze.² Megjithatë, lufta e Serbisë kundër Austro-Hungarisë, pezulloi e rrjedhimisht mbylli rishqyrtimin e kësaj çështjeje.

Faza e dytë (1915-1916)

Me pushtimin e Kosovës gjatë tetorit, nëntorit dhe dhjetorit të vitit 1915, nga ana e dy aleatëve të Boshtit Qendror, Austro-Hungarisë dhe Bullgarisë, u krijua një realitet i ri, i cili nxori në pah mospërputhjet e thella strategjike mes tyre. Për Vjenën ishte jetike ruajtja e dominimit në Ballkan dhe orientimi i viseve të Kosovës drejt administrimit austro-hungarez në kuadër të projektit më të gjerë për Shqipërinë.³ Për Sofjen, aneksimi i qyteteve kryesore të Kosovës, përbënte synim strategjik dhe politik afatgjatë.⁴

Bullgaria, e cila hyri në luftë për të rikthyer territoret e humbura dy vjet më parë, meqë i kishte pushtuar ushtarakisht, artikuloi qartë pretendimet për Prishtinën, Prizrenin dhe Gjakovën. Rrjedhimisht, vizita e Mbretit Ferdinandi I në Kosovë, më 17 dhjetor 1915⁵, shërbeu si mesazh politik për legjitimimin e aspiratave bullgare, të cilat justifikoheshin po ashtu me praninë e supozuar të një “minoriteti bullgar” në këto vise.⁶

Tensionet u përshkallëzuan shpejt në terren kur pala bullgare refuzoi bashkërendimin operativ me trupat austro-hungareze, ndërsa Vjena kundërshtoi krijimin e administratave civile bullgare në qytetet

² Po aty, f. 96.

³ *Haus und Hof Staats Archiv, Wien, Politisches Archiv, Albanien* (më tej: *HHSSt.A. PAA.*), në *Arkivin e Institutit të Historisë - Tiranë* (më tej: *AIHT*), Fondi: Arkivi i Vjenës, 1916-1918, Vj.26-16-1668, Projektligj mbi kufijtë e Shqipërisë (veçanërisht me Bullgarinë) i konsullit të Përgjithshëm, Rappaport, 22 janar 1916.

⁴ *Bulgaria self-revealed*, documents collected by Victor Kuhne, London: “Constable & CO. LTD.”, 1919, f. 9, 47-49.

⁵ Martin Valkov, “When Bulgaria and Austria-Hungary were neighbours: agreements and disagreements on the new bulgarian western border, 1915-1918”, *Bulgaria and Hungary in the First World War: a view from the 21st century*, Budapest-Sofia: Research Centre for the Humanities, 2020, f. 246.

⁶ Heiko Brendel & Emmanuel Debruyne, “Resistance and repression in occupied territories behind the Western and Balkan Fronts, 1914-1918”, *Österreich-Ungarns „Großer Krieg“ im Vergleich*, Wien: Böhlau Verlag, 2014, f. 246-247.

e mëdha. Incidentet në Gjakovë, Prizren, Prishtinë⁷ dhe në Kaçanik⁸, treguan se përplasjet kishin rrezikuar të shndërroheshin në konfrontime të armatosura. Incidenti i parë ndodhi më 13 shkurt në Gjakovë me arritjen e funksioneve telegrafike bullgare; incidenti i dytë më 16 shkurt 1916 në Prizren, ku iu kërkua trupave bullgare largimi nga qyteti dhe zona nga Kaçaniku e Mali Sharr; incidenti i tretë më 18 shkurt 1916 në Prishtinë, kur po ashtu u kërkua tërheqja e trupave bullgare dhe incidenti i katërt, si incident më serioz, më 19 shkurt 1916 në Kaçanik, ku austro-hungarezët u përpoqën të vendosnin zyrën dhe administratën e tyre të komandantit në qytet. Vetëm pasi siguruan informacionin se komandanti bullgar kishte urdhëruar trupat t'i dëbonte me forcë, trupat austro-hungareze u larguan nga Kaçaniku më 27 shkurt 1916. Rrjedhimisht, këto incidente sollën tensione serioze ndërmjet komandave ushtarake dhe ndërhyrje të vazhdueshme të qeverive përkatëse.⁹

Në aspektin diplomatik, Bullgaria këmbëngulte që territori i Kosovës i pushtuar ushtarakisht të kthehej në realitet administrativ, përmes emërimit të prefektëve bullgarë në qendrat kryesore të Kosovës.¹⁰ Austro-Hungaria e kundërshtonte këtë, duke vendosur një administrim paralel ushtarako-operativ në Kosovë.¹¹

Për pasojë, mosmarrëveshjet kishin hyrë në një pikë kritike. Delegacionet e larta bullgare zhvilluan vizita në Berlin dhe Vjenë, duke kërkuar njohjen e aneksimit të Prizrenit, Prishtinës dhe Gjakovës. Kundërshtimi i ministrit të Jashtëm Stephan Burián dhe i gjeneralit austro-hungarez Franz Conrad von Hötzendorf, u fokusua në natyrën e përkohshme të pushtimit dhe në domosdoshmërinë e respektimit të marrëveshjeve paraprake.¹²

⁷ Martin Valkov, "When Bulgaria and Austria-Hungary were neighbours...", f. 249-250.

⁸ Zhivko Avramovski, "Konflikti austro-hungarez-bullgar rreth Kosovës dhe synimet bullgare për të dalë në detin Adriatik përmes të Shqipërisë (1915-1916)", në *Gjurmime albanologjike - seria e shkencave historike*, nr. 3-1973, Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës, 1975, f. 105.

⁹ *AIHT*, Vj.26-6-660, nr.9894, Raport i kontit Turn nga Teshen, dërguar MPJ në Vjenë, Teshen, 17 mars 1916

¹⁰ *AIHT*, A.IV.271, Fondi: Dokumente të ndryshme të ambasadës bullgare në Vjenë (1914-1923), nr. 53, Telegram i shifruar nga krahinari i Prishtinës, Vllahov, 19 shkurt 1916.

¹¹ Po aty.

¹² Martin Valkov, "When Bulgaria and Austria-Hungary were neighbours...", f. 247-249.

Gjermania, ndonëse e ndarë në qëndrime midis Komandës së Lartë dhe Ministrisë së Jashtme, e kuptoi se konflikti austro-hungarez dhe bullgar në Kosovë nuk ishte thjesht çështje teknike territoriale, por përplasje interesash strategjike të dy aleatëve. Ajo u detyrua të ndërmjetësojë për të ruajtur stabilitetin e aleancës së Fuqive Qendrore.¹³ Rrjedhimisht, përshkallëzimi i situatës detyroi Komandën e Lartë Gjermane të ndërhynte, për të ndërmjetësuar bisedimet në Ples, Teshen dhe Vjenë, por mospajtimet e palëve vazhduan të mbeteshin të thella, duke penguar arritjen e një kompromisi dhe duke krijuar tensione në procesin e negociatave. Më 23 mars 1916, Shefi i Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Gjermane, Erich von Falkenhayn, paraqiti propozimin ndërmjetësues, i cili doli të jetë vendimtar.

Ai përfshinte:

1. tërheqjen e trupave bullgare nga Gjakova dhe Elbasani;
2. tërheqjen e trupave austro-hungareze nga Prizreni dhe Prishtina;
3. përcaktimin e një vije të përkohshme demarkacioni ushtarak;
4. ndalimin e instalimit të administratave civile;
5. lëvizje të lirë trupave austro-hungareze në korridoret strategjike dhe;
6. ruajtjen e mundësisë për negociata të reja pas luftës.¹⁴

Megjithatë, Franz Conrad von Hötzendorf i shkroi Stephan Burián-it se Prizreni dhe Prishtina nuk ishin të nevojshme nga një pikëpamje thjesht ushtarake, ndërsa leja për një rrugë të lirë furnizimi për trupat austro-hungareze në Shqipëri ishte e mjaftueshme. Ajo që e shqetësonte ishte çështja e zotërimit të këtyre tokave pas përfundimit të paqes. Ai mendonte se marrëveshja praktikisht e paracaktonte çështjen. Rrjedhimisht, sipas Stephan Burián-it austro-hungarezët duhej të “sakrifikonin të diskutueshmen për të marrë të padiskutueshmen”. Ai pranoi se çdo zgjidhje tjetër ishte e pamundur në atë kohë, duke pranuar një evakuim të përkohshëm nga Prizreni dhe Prishtina. Të përballur me mungesën e alternativave, austro-hungarezët u detyruan ta pranonin

¹³ Българската армия в Първата световна война (1915-1918), Том II, Съставители: Станчо Станчев, Димитър Минчев и др, София: “Военно издателство”, 2005, f. 58-59.

¹⁴ Martin Valkov, “When Bulgaria and Austria-Hungary were neighbours...”, f. 252-255.

propozimin, por Conrad-i paraqiti disa sqarime: përcaktim të qartë të vijës kufitare, këmbëngulje në karakterin e përkohshëm dhe thjesht ushtarak të marrëveshjes, sqarim se territori në perëndim të kufirit të ri ishte “një zonë ekskluzive operative dhe ushtarako-administrative” e ushtrisë austro-hungareze, ndërsa në lindje ishte një zonë e ngjashme e ushtrisë bullgare. Propozimi i ri i Falkenhayn përfshinte vërejtjet e Conrad dhe iu dërgua aleatëve më 27 mars 1916.¹⁵

Marrëveshja kishte karakter thjesht ushtarak pa përfaqësuar pengesë për marrëveshjet e ardhshme dypalëshe midis qeverive bullgare dhe austro-hungareze. Brenda 14 ditëve nga hyrja në fuqi e marrëveshjes, ushtria bullgare duhej të tërhiqej nga Gjakova dhe Elbasani, dhe ushtria austro-hungareze nga Prizreni dhe Prishtina. Territorët në lindje dhe perëndim të kufirit administroheshin nga ushtritë përkatëse si zona të tyre. Pothuajse menjëherë, Conrad-i bëri disa ndryshime të vogla në përcaktimin e saktë të kufirit në rajonin e Bllacës dhe nga kreshta e Kopaonikut deri në kufirin serbo-malazez. Kryeministri bullgar, Vasil Radoslavov, duke u pajtuar me propozimin, u shpreh: “Nuk duhet të krijojmë vështirësi, në mënyrë që të mos e bëjmë veten të bezdisshëm”. Ndonëse Gjenerali bullgar, Nikola Zhekov mendonte ndryshe, duke dashur një korrigjim të vogël në rajonin e Prizrenit, sepse këtu kufiri shtrihej vetëm pak kilometra larg qytetit, duke e shkëputur kështu nga brendësia e tij natyrore. Zhekovi e informoi Falkenhayn-in se e pranonte ofertën e tij “në parim”, por me korrigjime në perëndim të Prizrenit. Megjithatë, ai u detyrua të dorëzohej: kufiri u pranua siç ishte në ofertën e Falkenhayn-it, me ndryshimet e Conrad-it.¹⁶

Pavarësisht pakënaqësive dhe kundërshtimeve të brendshme në Vjenë dhe në Sofje, Austro-Hungaria dhe Bullgaria e pranuan ofertën. Kështu, më 1 prill 1916, Falkenhayn informoi të dyja palët se kishte marrë konfirmimin e tyre dhe se marrëveshja kishte hyrë në fuqi. Ajo ishte një marrëveshje e karakterit thjesht ushtarak, që përcaktoi vijën “e përkohshme” të ndarjes së zonave të pushtimit në Kosovë. Vija ndarëse niste nga rrjedha e lumit Llap e deri në grykëderdhjen e lumit Sitnicë, vazhdonte 1,5 km në juglindje të Mikushnicës drejt malit Çiçavicë,

¹⁵ Po aty.

¹⁶ Po aty.

shkonte deri te derdhja e kroit të Rakoshit në Klinë dhe vazhdonte përsëri lumit Drin, në kufijtë e mëparshëm serbo-malazezë deri në juglindje të Gjakovës.¹⁷ Në këtë ndarje:

zonës së administrimit bullgar i takuan Prishtina, Prizreni, Gjiłani, Ferizaj, Podujeva, Kaçaniku, Rahoveci, Suhareka, Drenica e Epërme etj.;

zonës austro-hungareze i takuan Mitrovica, Peja, Gjakova, Vushtrria, Istogu, Deçani, Klina, Drenica e Poshtme etj.¹⁸

Megjithëse marrëveshja ishte e kushtëzuar nga realitetet ushtarake në terren, ajo funksionoi në stabilizimin e përkohshëm të situatës. Nuk përbënte zgjidhje të përhershme në kontekstin e aspiratave afatgjata të palëve dhe nuk e zhdukoi rivalitetin. Bullgaria nuk hoqi dorë nga synimet për zhvendosje të kufirit më tej drejt perëndimit, përfshirë dy brigjet e Moravës dhe rrugët strategjike drejt Adriatikut.¹⁹ Këto aspirata pasqyronin objektiva më të gjera sesa “bashkimi kombëtar” bullgar; ato synonin eliminimin e Serbisë si fuqi konkurruese dhe vendosjen e një dominimi bullgar në Ballkanin qendror. Për Austro-Hungarinë, territori i Kosovës ishte i rëndësishëm për mbajtjen e lidhjeve të komunikimit, për zgjerimin territorial dhe ruajtjen e influencës në Shqipëri, si dhe kufizimin e ekspansionit bullgar.²⁰

Faza e tretë (1917-1918)

Në këtë fazë, më pak të theksuar, edhe pas marrëveshjes së prillit 1916, ndodhën mosmarrëveshje rreth disa pjesëve të kufirit, por të pakrahasueshme në shkallë me konfliktet e mëparshme. Ato ishin incidente të vogla me karakter teknik. Në vitet 1917-1918, çështja e

¹⁷ *Austria-Hungary's last war, 1914-1918*, Edited by the Austrian Federal Ministry of the Army and War Archive under the direction of Edmund Glaise-Horstenau, Translated by Stan Hanna, Vol.4 (1916) the events of January through July, Vienna: Military Sciences Releases, 1933, f.283; Marenglen Verli, *Shqiptarët në optikën e diplomacisë austro-hungareze 1877-1918*, Tiranë: “Klean”, 2014, f. 284-285.

¹⁸ Limon Rushiti, *Rrethanat politiko-shoqërore në Kosovë 1912-1918*, Prishtinë: “Rilindja”, 1986, f.177-178.

¹⁹ *Bulgaria self-revealed...*, f. 17, 26.

²⁰ *AIHT*, Vj.26-1-191, nr.4815, Rezervat i MPJ në Vjenë dërguar kontit Szechenzi në Beograd dhe kontit Thurn, Vjenë, 30 shtator 1916.

kufijve u trajtua në bisedimet austro-hungareze dhe gjermane (si p.sh. në Bad Krojcnah, më 17-18 maj 1917), por pa rezultat përfundimtar.²¹

Austro-Hungaria, pavarësisht ambicieve territoriale në Kosovë për qarqet e Prishtinës dhe të Prizrenit, të cilat synonte t'i përfshinte në kuadër të Shqipërisë, nën presionin gjerman detyrohej të ruante marrëdhëniet politiko-ushtarake dhe miqësore me Bullgarinë, duke i njohur shtetit bullgar territoret ekzistuese në Kosovë dhe më gjerë.²² Në këtë kontekst, interesat dhe kufijtë ekzistues midis Austro-Hungarisë dhe Bullgarisë në territorin e Kosovës, mbetën të paprekshëm.

Në verën e vitit 1918 pati një mosmarrëveshje territoriale se ku shtrihej saktësisht kufiri, ku një komision i përbashkët u përpoq të përcaktonte kufirin në juglindje të Vushtrrisë.²³ Në përgjithësi, në këtë fazë, pavarësisht se shkaktuan një shkëmbim të caktuar korrespondence midis shtabeve ushtarake, në shumicën e rasteve mosmarrëveshjet u zgjidhën me frymë kompromisi dhe mirëkuptimi.

Duke marrë për bazë faktorët ushtarakë dhe politikë përbrenda Austro-Hungarisë dhe pozicionin e saj në raport me Bullgarinë si aleatë të Fuqive Qendrore, shteti austro-hungarez konsideroi se ishin shterur të gjitha mundësitë praktike dhe diplomatike që çështjen e viseve të Kosovës nën Bullgarinë ta ridimensiononte në kuadër të një Shqipërie politike gjatë Luftës së Parë Botërore.

Përfundimi

Për sa më sipër, përplasjet për kufijtë administrativë në Kosovë gjatë Luftës së Parë Botërore, paraqesin një shembull karakteristik të marrëdhënieve të brendshme të aleancave ushtarake. Rasti i Kosovës

²¹ *The General Staff and its Problems - The History of the relations between the High Command and the German Imperial Government as revealed by Official Documents*, by General Ludendorff, Vol. II, translated by F. A. Holt. O.B.E., London: "Hutchinson & C", 1920, f. 437-438.

²² Fitim Rifati, "Kosova në sfondin e marrëdhënieve austro-hungareze e bullgare (1915-1918)", *Shqiptarët dhe ndërkombëtarët në vitet 1912-1926*, Akte të Konferencës Shkencore (25 tetor 2019), Përgatitja dhe redaktimi: Prof. asoc. dr. Ledia Dushku, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike, Instituti i Historisë & Instituti i Historisë "Ali Hadri" - Prishtinë, 2021, f. 148.

²³ Martin Valkov, "When Bulgaria and Austria-Hungary were neighbours...", f. 256.

vërteton se edhe aleatët më të afërt mund të hyjnë në konflikt të hapur kur interesat strategjike, ekonomike dhe simbolike ndërthuren në një hapësirë me rëndësi të veçantë gjeopolitike. Përplasjet për kontrollin e Kosovës tregojnë se kufijtë në Ballkan, gjatë Luftës së Parë Botërore, nuk ishin vetëm çështje gjeografike, por pjesë e projekteve të gjera politike dhe gjeostrategjike, që synonin riformësimin e hapësirës ballkanike. Megjithatë, kapitullimi i Bullgarisë dhe Austro-Hungarisë, si dhe humbja e Luftës së Parë Botërore nga Fuqitë Qendrore, e bëri të pavlefshëm të gjithë konfigurimin e përkohshëm të vitit 1916 dhe bëri që të gjitha planet e kohës së luftës të mbeteshin të parealizuar.

